

БОГ, МОРАЛНОСТ И СМИСАО У РОМАНУ ПУТ КОРМАКА МАКАРТИЈА

Двозначност бога и човекова мисија

Прве речи које је Човек у роману *Луџи* изговорио наглас гласе: „Ако оно [дете] није реч Божја, онда Бог никада није проговорио“ (8).¹ Ова изјава уводи фундаменталну двозначност која се провлачи кроз читав роман. Човек не проглашава свог сина речју Божјом. Уместо тога, његов исказ је хипотетичке природе. Он изјављује да је његов син Божја реч, или Бог никада није проговорио. Књига постања приказује Бога како ствара кроз говор (*Посићање*, 1: 1–31). Бог који не говори је Бог који не ствара. Дакле, човеков исказ гласи да је или његов син реч Божја, или је, практично, универзум безбожан.

Многи догађаји у роману могу се тумачити у складу с обе ове могућности. Размотрите, на пример, образац близине смрти праћене мало вероватним избављењем, што се понавља током читаве радње. Отац и син су на ивици смрти од глади када открију подземни бункер пун хране. Касније, када су поново суочени са том опасношћу, Дечак је угледао кућу у даљини и испоставило се да у њој има хране. Још касније, Човек проналази пиштољ за светлеће ракете на напуштеној једрилици – пиштољ који ће бити пресудан у једном потоњем сусрету. И, наравно, постоји Дечаков сусрет са „ветераном из старих окршаја“, са сачмаром, након што му отац умре. Да ли су ови догађаји мала чуда – Божја рука која посеже у изгорели паклени предео да би заштитила дете – или су то само нивои срећних околности? Одговор на ово питање остаје нејасан. Постоје наговештаји божанског деловања, али они никада нису више од наговештаја. На пример, име напуштене једрилице је *Pájaro de Esperanza*, птица наде. Птица наде је голуб. У *Сићаром завеџу* голуб који носи маслинову гранчицу сигнализира Ноју да се поплава повлачи (*Посићање* 8: 11). Али једрилица названа по голубу доноси поруку очаја – потиче са Тенерифа, шпанског острва уз обалу Африке. Доноси поруку да је катастрофа која представља позадину романа *Луџи* заправо глобална.

Нарочито мучна илустрација ове двосмислености јесте сусрет оца и сина са старцем који се може или не мора звати Илија. Овај лик на одређени начин подсећа на старозаветног пророка Илију.

Илија је предвидео сушу (*Прва књиџа о царевима*, 17: 1). Илија [у роману *Луџи*] каже да је знао да ће доћи до катастрофе (или нечега сличног томе): „Одувек сам веровао у то“ (117). Илија се пита да ли је последња жива особа: „Претпоставимо да си ти остао последњи? Претпоставимо да си учинио то себи?“ (117). Илија каже Богу да „синови

¹ Сви цитати из романа *Луџи* наведени према: Макарти, Кормак. (2016). *Луџи*. (Данило Лучић, прев.) Београд: Контраст издаваштво. (Прим. прев.)

Израиљеви оставише завјет твој, твоје олтаре развалише, и пророке твоје побише мачем; а ја осѝах сам, ѝа шѝраже душу моју да ми је узму" (*Прва књига о царевима*, 19: 10, [курзив аутора текста]).² Илија лута пустињом, а храну му даје Бог који му је шаље по гаврану (*Прва књига о царевима*, 17: 5–7). Дечак је хранио Илију и овај га је вероватно помешао с анђелом. У *Књизи ѝророка Малахије*, последњој књизи *Сѝарој завейѝа*, Малахија предвиђа судњи дан, дан „који гори као пећ, и сви ће се поносити и сви који раде безбожно бити стрњика, и упалиће их дан који иде, вели Господ над војскама, и неће им ставити ни коријена ни гране" (*Малахија*, 4: 1). Малахија изјављује да ће Бог послати Илију пре овог ватреног судњег дана. Књига пророка Малахије – и сам *Сѝари завейѝ* – завршава се овако:

Ево, ја ћу вам ѝослаѝи Илију ѝророка ѝрије неѝо дође велики и сѝрашни дан Госѝодњи; И он ће обраѝиѝи срце оѝаца к синовима, и срце синова к оцима њиховијем, да не дођем и заѝрем земљу. (Књига ѝророка Малахије, 4: 5–6)

Тајанствена катастрофа у роману *Луѝ* је библијских размера и подразумева ватру – много ватре. И очигледно је окренула срце Човека и срце Дечака једно према другом. Ови наговештаји сугеришу да је можда Илија пророк који је предвидео катастрофу у роману *Луѝ* и претходио детету које је реч Божја. С друге стране, Илија је изгубио веру: „Оставио сам све то за собом. Већ годинама. Тамо где људи не могу да живе ни богови не пролазе боље" (119). Такође негира да се зове Илија. Упадљиво је да Илија истовремено пориче постојање Бога и проглашава себе пророком у једној парадоксалној реченици: „Нема Бога, и ми смо његови пророци" (117). Ови аспекти Илије упућују на могућност да Бог никада није проговорио. Овај старац је преживео не захваљујући Божјој помоћи већ пуком случајношћу. Он и сви остали који су преживели катастрофу су пророци атеизма, који носе сведочанство о одсуству Бога из универзума.

Несигурност у вези са Божјим присуством постоји не само у универзуму романа *Луѝ* већ и у Човековом уму. Понекад покушава да убеди дете, а можда и себе, да Бог још увек делује: „Мој посао је да се бринем о теби. Бог ме је поставио да то радим" (56). Једном ранијом приликом, клечећи у пепелу попут Јова, Човек изражава сумњу у постојање Бога: „Јел си ту? [...] Хоћу ли те најзад видети?" Попут човека, и Јов се креће „у мраку без сунца" (*Књига о Јову*, 30: 28). За разлику од човека, Јов поседује непоколебљиву веру: „Али знам да је жив мој искупитељ, и на пошљедак да ће стати над прахом [...] опет ћу у тијелу свом видјети Бога" (*Књига о Јову*, 19: 25–27). Јов пита Бога: „Јесу ли у тебе очи тјелесне?" (*Књига о Јову*, 10: 4). Човек се пита: „Имаш ли врат да могу да те задавим? Имаш ли срце? Проклет био заувек имаш ли душу?" (12). Последња Човекова опаска подсећа на савет који је Јову дала жена: „Прокуни Бога и умри" (80) (*Књига о Јову*, 2: 9). Заправо, Човек се касније и сам присећа овог савета.

Човекову невољу илуструје следећи парадокс. Чини се да велика патња долази од доказа против постојања Бога који воли, али то такође може да створи или ојача веру у таквог Бога. Када трпимо, најпотребнија нам је вера у Бога који воли, како бисмо наставили даље. Што је више разлога за сумњу у Божју стварност, више нам је потребно

² Сви цитати из *Сѝарој завейѝа* према преводу Ђуре Даничића. (*Прим. ѝрев.*)

да верујемо. Земља у књизи *Луш* описана је као „неплодна, тиха, безбожна“ (7) и Човек препознаје да је „неки део њега одувек желео да се све ово заврши“ (106). Управо због тога њему је потребно да верује да је на божанској мисији.

Савремена истраживања указују на повезаност беде и религиозности. Постоји све већи корпус доказа из социологије и психологије који указују на то да су најсрећније нације на свету уједно и најмање религиозне. Оне које су друштвено најдисфункционалније, показују највиши ниво религиозности. Нарочито је упечатљива књига Фила Цукермана *Друштво без Боја*, у којој се испитују друштва Шведске и Данске. Према Цукерману, ови народи имају „вероватно најмање религиозне државе на свету, а можда и у историји света“. Такође су, испада, „међу ‘најбољим’ земљама на свету, барем према социолошким стандардима“. Можда фактор који доприноси овој корелацији јесте тај што беда захтева веру. У случају Човека, љубав према сину мотивише га да настави даље. Његов проблем је то што се чини да његовој жељи да настави недостаје рационална основа. То најбоље илуструје флешбек у којем му супруга објашњава своју одлуку о самоубиству: „Пре или касније ће нас ухватити и убити. Мене ће силовати. Њега ће силовати. Силоваће нас и убиће нас и појешће нас и ти нећеш да признаш то. Пре би да чекаш да се то догоди. Али ја не могу“ (42). Након што она оде и убије се, Човек признаје да је „била у праву. Није било аргумената“ (43). Ипак, он наставља даље иако на одређеном нивоу препознаје да борба може бити узалудна. Будући да је у природи људских бића да желе да ствари које раде имају смисла, он се хвата за убеђења која ће његовој борби дати смисао. Међу њима је веровање да је на божанској мисији. Али не ради се о томе да наставља даље зато што верује да је на божанској мисији. Пре ће бити да прво долази жеља: зато што жели да настави даље, он верује – или покушава да верује – како је на божанској мисији. У тренутку нарочитог очајања, мушкарац се сећа оптужбе своје жене да неће да се суочи с истином: „Огрнуо га је својом јакном и умотао ћебе око њих и седео држећи га, клатећи се напред-назад. Један метак у револверу. Нећеш да се суочиш са истином. Нећеш“ (50).

Можда се Човек присећа оптужби своје жене јер се у том тренутку каје што није следио њен пример. Али такође је могуће Човекове мисли овде схватити не као признање из очаја већ као подстицај самом себи да се не суочи с истином. Схвата да ће, ако се суочи са стварношћу, потпуно пасти у очај, па претвара оптужбу своје жене у вапај за дозивањем к себи. Суочавање с истином значи одустајање, па он подстиче себе да се не суочава с њом.

Човек се бори да мотивише дете као и себе. Понекад се позива на појам ношења ватре како би га умирио. Због тога што носе ватру, каже он, неће им се догодити ништа лоше. Шта значи носити ватру? Током највећег дела радње, њих двојица дословно носе ватру или барем средства за њено стварање. Ватра их одржава, греје их и кува им храну. Омогућава им картање и омогућава Човеку да ноћу чита детету. Ватра је темељ цивилизације. Наравно, ватра је такође примарно средство уништавања цивилизације у роману *Луш*. Можда носити ватру значи носити семе цивилизације. Ако ће се цивилизација вратити у свет, то ће се догодити напорима „добрих момака“, као што су Човек и Дечак. У најмању руку, њих двојица се боре да између себе одрже цивилизацију.

Ношење ватре није лако. У грчкој митологији Прометеј је украо ватру од Зевса и дао је човечанству. За казну због крађе, Прометеј је везан за стену. Сваког дана џиновски орао кљуца му јетру. Али Прометеј не умире. Уместо тога, његова јетра се обнавља и следећег дана му је поново једу. Пошто је Прометеј носио ватру човечанству, његови дани су испуњени патњом. То се не разликује од ситуације у којој су Човек и Дечак.

Непосредно пре него што умре, Човек каже Дечаку да је он све време носио ватру: „У теби је. Увек је била тамо. Ја могу да је видим“ (190). Човек то говори како би покушао да убеди Дечака да не одустаје, да настави да иде путем. Можда је појам ношења ватре само непрерађен мит који су њих двојица усвојили да би се одржали, а Човек покушава да митом подстакне Дечака да не одустане након што он умре. Али можда ту постоји и нешто више од тога. Носити ватру и бити „добар момак“ блиско је повезано: ватру носе само добри момци. Пре него што умре, Човек такође каже Дечаку: „Ти си најбољи момак“ (190). До тог тренутка, Човек је увек тврдио да су *они* добри момци и да носе ватру. Док умире, изгледа да Човек говори да је Дечак прави добар момак. Како да схватимо ово? Да бисмо одговорили на то питање, морамо размотрити шта значи бити „добар момак“ у свету романа *Луџ*.

Кодекс добрих момака

Имануел Кант је тврдио да се све наше моралне дужности своде на један темељни принцип који је назвао „категорички императив“: увек поштујте интринсичну вредност рационалних бића. Основа кантовске моралне филозофије јесте да постоји важна разлика између *особа* и пуких *сīвари*. Ствари су вредне само као оруђе. Кад више не служе вашим циљевима, можете их слободно одбацити. Међутим, особе имају суштинску вредност која се увек мора ценити и поштовати.

У свету романа *Луџ* постоји једноставно правило за разликовање добрих од лоших. Лоши момци једу људе; добри момци не. Од категоричког императива остало је следеће: не третирај људе као храну. Иако је ово најочигледнији принцип којем су добри момци посвећени, није једини. У *Луџу* је могуће разабрати „кодекс добрих момака“, скуп принципа којима су они предани. Тај кодекс укључује следећа правила:

1. Не једи људе
2. Не кради
3. Не лажи
4. Држи се обећања
5. Помози другима
6. Никада не одустај

Човек покушава да научи Дечака тим принципима, али и сам настоји да их се придржава. Током читавог романа сведоци смо Човекове борбе да буде добар момак и да чини оно што је исправно у свету у којем се чини да је већина људи одустала од морала.

Збуњујући фактор у овој борби јесте то што бар неки од тих моралних принципа признају изузетке. Барем неки од тих принципа јесу основна правила, али која важе само у највећем броју случајева. На почетку романа, Човек и Дечак сусрећу човека

који је недавно погођен громом и који је очигледно на самрти. Дечак жели да му помогне, али Човек то одбија. Своје поступке објашњава Дечаку на следећи начин: „Не. Не можемо да му помогнемо. Ништа не можемо да учинимо за њега“ (38). Касније каже Дечаку: „Он ће умрети. Не можемо да делимо оно што имамо иначе ћемо и ми умрети“ (39). У датим околностима, поступци Човека могу бити оправдани. Али овде постоји опасност. Опасност је у томе што учествовање у оправданим кршењима кодекса добрих момака може учинити неоправдана кршења извеснијим, ту вреба клизав терен. Кант је упозорио управо на ову опасност:

Овим настјаје [...] склоносї ка цейидгачењу с ѿим сїроїим законима дужносїи, довођење у ѿиїање њихове ваљаносїи или барем чисїоће и сїроїосїи, као и њихово прейварање, ѿамо їде је моїуће, у нешїо комїаїибилније с нашим жељама и склоносїи-ма. На ѿај начин су ѿакви закони искварени у својим ѿемељима и цело досїојансїво им је унишїено. (Кант, Заснивање метїафизике морала)

Човек понекад прекрши своја обећања дата Дечаку. На пример, у једном тренутку се претвара да је поделио пакет какаоа напола, док је заправо све дао Дечаку, што је раније обећао да неће чинити. Дечак га грди: „Ако прекршиш мала обећања прекршићеш и велика. То си ти рекао“ (28). То је кантовска забринутост над оним клиским тереном. Кршење обећања да би Дечаку дао сав какао може бити оправдано, али забринутост настаје због тога што би то могло да доведе до недопустивог кршења обећања. Човек препознаје ту опасност, али покушава да увери Дечака: „Знам. Али нећу [прекршити велика обећања]“ (28).

Најважније Човеково обећање Дечаку јесте да га никада неће напустити, чак ни у смрти. Кад се Човек нађе на самрти, син га моли да убије и њега: „Само ме поведи са собом. Молим те.“ Кад се све сведе на крају отац није могао да испуни захтев детета: „Не могу. Не могу сина да држим мртвог у рукама. Мислио сам да могу, али не могу“ (190). Међутим, он проналази други начин да одржи обећање. Каже сину да ће моћи да разговарају један с другим чак и након што он умре, све док син то вежба: „Мора да изгледа као разговор који си замишљао“ (190). Након што отац умре, Дечак обећава да ће разговарати с њим сваки дан и он то обећање испуњава: „[...] најбоље му је било да разговара са својим оцем и причао је са њим и није заборавио“ (195). Дечаково обећање да ће разговарати с оцем сваког дана и очево обећање да га никада неће напустити, међусобно су повезани. Одржавши своје обећање, син омогућава оцу да одржи своје. Стога, иако Човек не испуњава сва своја обећања, испуњава најважније.

Човек се такође бори када треба да помогне другима. Сумњичав је и неверљив. Нерадо дели оно мало хране што имају. Дечак, насупрот томе, обично покушава да допре до других људи и помогне им. Дакле, поменути сусрет са човеком којег је ударио гром илуструје динамику која се понавља кроз роман. У том смислу, чини се да Дечак често функционише као Човекова савест. Када Човек помаже другима, то је на наговор сина. Човек верује у идеал помагања другима, али тешко га испуњава с обзиром на околности. У једном тренутку, Дечак се жали: „Али у причама ми увек помажемо људима, а не помажемо им“ (183).

Један од озбиљнијих неуспеха Човека у помагању другима укључује и његов неуспех да помогне другом детету. Тај неуспех заузврат наговештава озбиљније обећање које ће бити прекршено. Ову епизоду треба детаљно размотрити.

Прекршено обећање и Човекова главна мана

Њих двојица улазе у град и истражују подручје. Човек остави Дечака самог на степеницама зграде. Док је он одсутан, Дечак види другог дечака: „Једно лице је гледало у њега. Дечак, отприлике његових година, умотан у превелики вунени капут са подвртним рукавима“ (60). Син отрчи према дечаку, али дечака више нема. Повици Дечака дечаку да се врати натерају Човека да се трчећи врати: „Шта радиш? просиктао је“ (60).

У том тренутку се јавља позната динамика. Дечак жели да помогне другом дечаку, али Човек се противи. Он инсистира да морају напустити град сада када су привукли пажњу на себе. У почетку Човек пориче да је син заиста видео другог дечака. Затим инсистира да су у близини одрасле особе које се брину о другом дечаку, само су се криле. Покушава да рационализује своје поступке. Добри момци помажу другима – сигурно не напуштају беспомоћну децу. Човек жели да буде добар момак, стога не може да призна да је напустио друго дете.

Након тога, њих двојица кампују крај ватре, оставивши град (и другог дечака) иза себе, када се јавља изванредан пасус:

Пас којеј се сећа њаишио нас је два дана. Покушао сам да га намамим да дође, али није хтео. Најравио сам омчу од жице да га ухваћим. У буренцеишу су била штри мейка. Није било вишка. Она је одиешала низ иуш. Дечак је илегао за њом и онда је њоилегао мене и онда је њоилегао њса и њочео да њлаче и да моли да њошигедимо њсу живоиш и ја сам обећао да нећу њовредити њса. Пас са решеишком од ребара и кожом њревиченом њреко. Следећеи дана је несџао. То је њас којеи њамџи. Не њамџи никакве мале дечаке. (62)

У овом одломку Човек нуди проширену рационализацију својих поступака. Покушава да убеди читаоца, или можда себе, да Дечак заправо није видео другог дечака у граду који су управо напустили. Када су први пут ушли у тај град, у даљини су зачули лавез пса. Сада Човек то чак негира; објашњава да је Дечак збуњен, мислећи на ранију ситуацију када јесте нашао пса. Негира присуство пса или другог детета у граду који су управо напустили.

Изговарајући ову лаж, Човек открива претходно прекршено обећање. Он описује епизоду када му је жена још била жива и док су још увек имали три метка у пиштољу. Када започне главни наративни ток романа, у пиштољу су два метка. Овде се поставља питање: шта се догодило са трећим метком? Овај флешбек сугерише одговор. У њему, троје путника прати пас. Човек очигледно жели да га ухвати и убије као храну. Жена се удаљи путем, јер не жели да гледа Човека како убија пса. Дечак схвата шта се дешава и моли Човека да га не убије. Следећег дана пса више нема. Шта се десило? Одговор је, претпостављам, да је Човек трећим метком убио пса. На тај начин крши обећање дато Дечаку да неће повредити пса.

Ево аргумента за ово тумачење. У свету романа *Луиџи* постоје три главне намене за метак: самоубиство, самоодбрана и убијање ради хране. Знамо да трећи метак није

коришћен за самоубиство. Жена га извршава користећи „комадић опсидијана“. Постоје докази да трећи метак није коришћен ни за самоодбрану. Након што Човек употреби други метак да убије канибала који ножем прети Дечаку, он му каже: „Хтео си да знаш како изгледају лоши момци. Сада знаш. Можда се догоди опет“ (56). Овим се сугерише да сусрет с канибалом представља прву употребу метка за самоодбрану. Коначно, када Човек и Дечак у почетку уђу у град и чују како пас лаје у даљини, Дечак одмах пита: „Нећемо га убити, зар не, тата?“ (59). Тиме се наговештава да се Дечак сећа раније прилике када је пас убијен и поједен – упркос Човековом обећању да неће повредити пса.

Као што сам раније напоменуо, део Човекове борбе да буде добар момак потиче од проблема са клизавим тереном: понекад је морално дозвољено кршити кодекс добрих момака, али попуштање може довести до недопустивих кршења кодекса. Други збуњујући фактор у Човековој борби да буде добар момак сугерише нешто што Дечаку каже након што остави лопова да умре: „Ја сам уплашен. [...] Разумеш? Ја сам уплашен“ (177). Чак и кад знате шта је исправно учинити, често је тешко натерати се да то учините. Човек зна кодекс добрих момака. Покушава да га се придржава, али не успева увек.

Да ли то значи да тај човек ипак није добар момак? Тврдим да размишљање о овом питању указује на то да је идеја да се људи деле на добре момке, који увек раде оно што морал захтева, и на лоше момке, који никада не раде оно што морал захтева, превише поједностављена. Стварност је сложенија од тога. Међутим, постоји важна разлика између оних којима је стало да се понашају ваљано и оних који то не чине. Човек је добар момак у томе што му је стало да уради праву ствар. Пошто смо људи, посвећеност моралним принципима не значи да ћемо их увек и испунити. Међу онима који имају такву посвећеност, неки ће имати већи успех од других у испуњавању принципа. Човек верује у морал, он Дечаку казује „приче о храбрости и правди“ (32). Приповеда му и оне у којима њих двојица помажу другима. Дечак се жали да те „приче нису истините“ (40), али чињеница да Човек прича такве приче ипак је значајна. Приче које причамо одражавају наше идеале. Лоши момци не причају овакве приче и не жале за губитком *лејоше* и *гоброше*. Лоши момци нису људи који теже да буду морални али не успевају. То су људи који су престали уопште да брину о моралу. Њима је стало само до преживљавања и учиниће све да то постигну. Живе без устезања, уопште без принципа: „Најзад мој брат. Калкулације гмизавца у тим хладним и колутајућим очима. Сиви, трули зуби. Лепљиви од људског меса“ (55). Сократ је тврдио да је оно што је важно „не [само] живот већ добар [тј. исправан] живот“. Добри момци прихватају ово сократовско гледиште и труде се да живе у складу с њим. Негативци брину само о животу, али не и о томе како га живе. У свету романа *Луш* то значи да ће чак појести сопствену децу како би преживели.

У једној од узнемирујућих епизода у књизи, Човек и Дечак наилазе на обезглављену бебу која се пече на ражњу. Када наиђу на то, близу су тога да остану без хране. Колико год било застрашујуће размишљати на тај начин, чињеница је да одојче представља храну. Други су га убили и испекли; њих двојица га неће оживети тиме што га неће појести. Али никад се не поставља питање да ли ће појести бебу. Они су добри момци, а добри момци не једу људе – „без обзира на све“ (82).

Човек се бори да учини оно што зна да је исправно. Као и многи од нас, и он је добар момак са манама. Не испуњава сва обећања, али испуњава најважније обећање. Неће јести људе, без обзира на све. Никад се не предаје. Ипак, он има важну ману. Човека су оштетили његова ужасна искуства. Изгубио је способност да верује другима и оствари везу с њима. На почетку романа нам је речено да Човек и Дечак „један другом представљају читав свет” (9). Човек више нема способност да свој свет прошири ван Дечака. Дечак пак има ту способност. Та разлика између њих двојице објашњава сукоб који се понавља око помоћи другима. Дечак је природно склон да посегне, да покуша да оствари однос са другим људима, док је Човеков први инстинкт неповерење и избегавање. Човек на самрти даје Дечаку следећа упутства: „Мораш да нађеш добре момке, али не смеш да ризикујеш. Нема ризиковања. Јел чујеш?” (189). Немогуће је следити ова упутства. Нема начина на који би се повезао са другим добрим момцима без неког облика ризиковања. Када Дечак сретне ветерана након смрти оца, он га пита како да зна да је он један од добрих момака. Човек одговора: „Никако. Мораћеш да ризикујеш” (193). Дечак ризикује, оглушивши се о очева упутства, што резултира тиме да је у могућности да се повеже са другом породицом.

Мањкавост Човекових упутстава произлази из његове неспособности да верује другима. Ова мана има важну импликацију по Дечака – он није у могућности да се повеже са другим добрим момцима док му је отац жив. Постоје наговештаји да је ветеран (а можда и његова породица) већ дуго пратио Човека и Дечака, али нису били спремни да приђу док је Човек био жив. На пример, сетите се првог ветерановог питања упућеног детету: „Где је човек са којим си био?” (192). Да је ветеран пришао док је Човек још био жив, овај би учинио све у својој моћи да избегне интеракцију са ветераном. Човек зна да су за дечака ствари безнадежне ако се не може повезати са другим добрим момцима, али то се не може догодити док Човек не умре. Најважнија функција родитеља јесте да својој деци омогуће самостални напредак. Пошто је Човек оштећен, он није у могућности да у потпуности испуни ову функцију. У родитељству може заиста успети једино умирањем.

Човек препознаје ту разлику између себе и Дечака. Сломљен је и он то зна. Не брине само о преживљавању сина већ и о опстанку доброте у њему: „Али када се сгнуо да погледа дечаково лице испод капуљаче од ђебета побојао се да је нестало нешто што више није могло да се врати” (94). Када каже Дечаку да је он тај који носи ватру, да је он „најбољи момак”, човек указује на то да Дечак има кључну способност коју је он изгубио. Само добар момак који има способност да успостави везе са другим људима, да уђе или помогне у стварању заједнице, заиста носи ватру. Дечак има ту способност. Због тога је Дечак онај који заиста носи ватру – и увек ју је носио. Човек носи ватру само у секундарном смислу: он носи Дечака.

Смислен живот

У последњем разговору са Човеком, жена му каже: „Да нема тебе, узела бих и њега са собом. Знаш да бих. То је исправна ствар” (42). Тим речима она изјављује не само да нема ништа лоше у самоубиству већ да би Човек и она требало да убију и Дечака.

Темељ њеног става јесте да ће се њих троје у сваком случају ускоро суочити са страшном смрћу:

Пре или касније ће нас ухватиџи и убиџи. Мене ће силоваџи. Њеџа ће силоваџи. Си-ловаџе нас и убиџе нас и џојешџе нас и џи неџеш да џризнаш џо. Пре би да чекаш да се џо гоџоги. Али ја не моџу. Не моџу. (42)

Овом страшном судбином, неизбежном и блиском, жена изјављује да се она једино нада „вечном ништавилу и нада[М] му се свим срцем“ (43).

Иако човек признаје да је „била у праву“ (43), његови поступци доказују да је погрешила. Ужасна судбина коју је сматрала неизбежном и блиском није била таква. На крају романа, Човек умире, али није поједен, а Дечак је одведен у нову породицу. Ипак, женин став поводом самоубиства отвара важно питање. Изгледа да жена не брине ни о чему и сматра живот бесмисленим. Овде се поставља следеће питање: шта живот чини смисленим? Шта је то што људском животу даје вредност? Видећемо да *Луџ* на то одговара имплицирајући да, са или без Бога, људски живот може имати смисла, чак и у тако очајним околностима какве су приказане у роману.

Баук бесмисленог постојања прогони *Луџ*. Већ смо се дотакли Човекових очајничких напора да убеди себе да његова борба има сврху. Каже жени да су преживели, она одговара да су они „ходајући мртваци у хорор филму“ (41). Покушава да је убеди да морају да заузму став, она каже да нема става који треба заузети. Један посебно снажан тренутак у роману јавља се рано у релативно срећној сцени, када Човек и Дечак кампују у близини водопада. Човек покушава да научи сина да плива: „Држао га је да може да плута, а дечак је дахтао и секао воду. Добро ти иде, рече човек. Добро ти иде“ (31). У овој слици постоји осећај безнађа, изазван чињеницом да је подучавање детета пливању активност којом се гледа у будућност. У једном тренутку Дечак сања играчку пингвина. Био је то пингвин на навијање. У сну пингвин наставља да се креће иако „кључ за навијање није се окретао“ (29). Пингвин само наставља да иде даље, необјашњиво, бесмислено. Ова слика савршено бележи страшну могућност да су они који су „преживели“ катастрофу заробљени у бесмисленом постојању, да је „сваки дан лаж“. Који је смисао свега тога?

Луџ сугерише једноставан, али снажан одговор на ово питање. Да бисмо схватили одговор, морамо да размотримо повратну реакцију која се јавља рано у роману. Флешбек приказује један дан из Човековог детињства. Ујак и он целог дана плове језером како би извадили комад дрвета за огрев. Не разговарају један с другим. Човек описује тај дан као „савршен дан [...] детињства“. Али шта је ту сјајно?

Одговор је да, упркос (или можда делимично захваљујући) одсуству вербалне комуникације између њих, Човек и његов ујак проводе дан делећи дубоку повезаност. Они скупа раде на заједничком задатку. Ујак дели своје знање са Човеком, а Човек учи од ујака. Управо то чини тај дан савршеним, а то је оно што људским животима – како у свету *Луџа*, тако и у нашем свету – пружа значење: повезаност са другим људима. Једном речју, поента свега је љубав.

Упркос многим ужасима с којима су се Човек и Дечак суочили, они такође деле дубоку повезаност. Она њиховим животима обезбеђује смисао и даје вредност, усред

свек тог страдања. Управо постојање те повезаности чини даљу борбу вредном труда. Сваки дан није лаж, сваки дан је победа, дан у коме су успели да се изборе за још смисла и вредности. „Сваки дан предодређен самим собом. Сат. Не постоји касније. Ово је касније. Тако да, шапнуо је уснулом дечаку. Ја имам тебе” (40). Многи дани које Човек и Дечак проводе скупа поседују у суштини структуру попут оног савршеног дана из Човековог детињства. Дане проводе радећи заједно усредсређени на заједнички циљ, Човек дели своје знање, Дечак учи од Човека, тако да њих двојица продубљују своју везу. Свакако није случајно што је „савршен дан” проведен у потрази за дрвима за огрев – идентична потрага испуњава скоро сваки дан Човека и Дечака који проведу на путу.

Мотиви који почивају испод жениног самоубиства нису толико директни као што се испрва чине. Неке опаске сугеришу да она бира самоубиство зато што је то мање од два могућа зла, где је друго зло да буде силована, убијена и поједена. Али постоји наговештај једне другачије врсте мотивације: она је изгубила повезаност са Човеком и Дечаком. Када јој Човек каже да је никада неће напустити, она одговара да не мари за то и описује себе као „безверну кучку” (42). Говори следеће:

*Срце ми је било ишчуђано оне ноћи када се он родио. Иако га немој сада да од мене
џражиш џују. Нема је. Можда ћеш бићи добар у овоме. Сумњам, али ко зна. Једна ствар
коју моју да ти кажем јесте да сам нећеш преживети. Знаш, јер сама никад не бих сиила
оволико далеко. Савети за онога који нема никој јесте да се љовеже са неким љолазним
духом. Оживи ја и љиволи себи речима љубави. (43)*

Ови редови сугеришу да жена више не осећа тугу. Такође, постоји и назнака да она више не верује у Човека, каже да сумња да ће се добро бринути о детету. Пре тога, каже му: „Не можеш да нас заштитиш” (42). Каже и да је стигла „оволико далеко” (43) једино зато што је преживљавала за друге људе. Чињеница да више не жели да живи сугерише да она више не мари за те људе. Ако је ова интерпретација исправна, онда се поставља питање шта је изазвало погоршавање односа између жене и остатка породице? Можда то потиче делимично од тога што је видела Човека како крши своја обећања, рецимо обећање Дечаку да неће убити пса. Још један траг се може наћи у флешбеку којим се описује рођење Дечака. Речено нам је да током порађања њему ништа не значе женини јецаји. Можда је Човекова фокусираност на бригу о сину довела до тога да запостави жену. У том случају, постоје очигледне индикације да је она изгубила веру у њега, као и јасне назнаке да је изгубила повезаност и са Човеком и са Дечаком. То објашњава Човеково осећање кривице због њене смрти: „Није се бринуо о њој и она је умрла сама негде у мраку” (29).

Одсуство повезаности са другима права је претња смислу и вредностима. Њихов извор је љубав. Највећи страх Човека и Дечака није смрт већ пре усамљеност. Упадљиво је то што жена сама одлази да изврши самоубиство. Њена смрт не прекида везе са другима него је ослобађа егзистенције у којој су све такве везе већ прекинуте. Опет, оно што је тачно у свету романа *Луџ*, тачно је и у нашем свету: најбољи предзнак самоубиства јесте друштвена изолација.

Неки филозофи тврде да би непостојање Бога обесмислило све људске животе, без обзира на околности света. На пример, савремени хришћански филозоф Вилијам Крејг пише:

Ако нема Бога, онда су човек и универзум осуђени на пројаси. Појми заговореника осуђених на смрт, чекамо своје неизбежно поубљење. [...] Дојриноси научника најрејку људској знања, истраживања лекара са циљем ублажавања бола и пашње, најори дипломата да обезбеде мир у свеју, жриве добрих људи за побољшање сјања људске расе – све се то не своди ни на шја. На крају они не успевају да направе ни црунку разлике, ни најмање. Живој сваке особе је сја без крајње значења. А будући да су наши животи на крају бесмислени, и активности којима их испуњавамо јакође су бесмислене. Дуи сјаи проведени на сјадијама на универзитету, наши јослови или интересовања, наша пријатељсја – све је то, најослејку, крајње бесмислено. Ово је ужас модерној човека: јер он се завршава ни у чему, он је нишја.

Видели смо да је нејасно да ли је Бог присутан у свету романа Луи. Према Крејговом уму све зависи од решавања овог проблема. Ако Бог није проговорио, онда су борбе Човека и Дечака бесциљне, а њихови животи бесмислени – а исто је и с нашим животима и борбама. Ово су моћне ствари. Ако је Крејг у праву, боље би нам било да Бог постоји. Али Крејгово образложење је погрешно. У његовој терминологији, да би нека активност имала крајњи смисао или значај, та активност мора да утиче на то како се ствари одвијају на крају – на самом крају. Без Бога ниједна људска активност не може утицати на коначно стање универзума, па тако свим нашим активностима недостаје оно што Крејг означава као „крајње значење“. Из овога закључује да су све наше активности бесмислене. Али то напросто није логично. Кључно исклизуће јавља се у следећој реченици: „А будући да су наши животи на крају бесмислени, и активности којима испуњавамо свој живот су бесмислене.“ Оно што Крејг каже у тој реченици јесте да је свака активност која не утиче на то како ће се ствари одвијати на крају потпуно бесмислена.

Крејгова грешка је у томе што превиђа чињеницу да неке активности већ у себи носе вредност и значење. Њихово значење није изведено само из крајњег ефекта који оне производе. Луи нас упућује на такву активност: размену дубоке повезаности са другим људима. Рано у роману постаје јасно да су очеви дани одбројани. Ипак, сваки дан који Човек и Дечак проводе заједно садржи вредност и значење, без обзира на коначни исход. Сваки дан који њих двојица проведу је „смислен за себе“. Бити привремен није исто што и бити бесмислен или безвредан. Чак и ако Бог никада није проговорио, животи Човека и Дечака испуњени су смислом. И било Бога или не, и наши животи могу бити то исто, јер одсуство Бога не чини љубав лажу.

Крејг такође каже: „Према хришћанском погледу на свет, Бог постоји, а човеков живот се не завршава у гробу. Васкрсењем тела човек може уживати у вечном животу и заједништву са Богом.“ Хришћанство намеће савршеног Оца за сваког од нас, онога који сваког од нас савршено разуме и чија је љубав према нама безусловна и вечна. Велико добро хришћанског универзума – једина активност која, према Крејгу, у себи носи своје значење и вредност, јесте директно сједињење и заједништво са Богом.

Требало би да је очигледно да је ово велико добро идеализована верзија људског заједништва. Проблем људског заједништва је у томе што подразумева грешне, смртне људе. Хришћанство обећава везу са другим бићем које је савршено и по свом квалитету и по трајању. Ако је Бог стваран, верници на крају неће бити усамљени. Они ће остварити коначну везу са другим бићем након смрти. Дакле, хришћански универзум пружа неку врсту гаранције која недостаје безбожном универзуму. Без обзира на околности овог живота, смислено постојање је увек могуће.

У безбожном универзуму нема такве гаранције. Заједница с људима је непоуздана ствар у било ком свету. С друге стране, то има својих предности. Иако створења од крви и меса не трају вечно, ми знамо да су стварна и можемо да посегнемо за њима и додирнемо их. На крају романа *Луџ* кажу нам да када о Дечаку почне да се брине његова нова породица, он покушава „да разговара са Богом, али најбоље му је било да разговара са својим оцем и причао је са њим и није заборавио“ (195). Чини се да је Дечак највише утехе извукао из привременог, мањкавог, али очигледно реалног односа који је имао са својим земаљским оцем.

Рекао сам раније да је стварна претња смислу непостојање везе са другима. Ово је тачно без обзира на то да ли је Бог стваран или не. Пакао је често замишљен као пламено место, место великих патњи, испуњено „плачем и шкргутом зуба“ (*Маџеј*, 13: 42). Али оно што пакао заиста чини пакленим јесте изолација – изолација од Бога. У *Обичном хришћанству* К. С. Луис пише: „Одговор свима који се противе доктрини пакла, сам по себи је питање: ‘Шта тражите од Бога да уради?’ [...] Да их остави на миру? Авај, бојим се да је то оно што Он и ради.“ Вечна, неизбежна усамљеност: *џо* је пакао.

Морална мотивација у универзуму без бога

Кратак одељак при крају романа изазива сумњу у вези са човековом борбом: „Мислиш да те оци гледају? Да ти деле оцене у својим књигама? Због чега? Нема никакве књиге и твоји оци су мртви и закопани“ (135). Последње две реченице одбацују једини разлог који Човек може имати да се бори да буде добар момак, носи ватру, брине се о свом сину и штити га. Разлог који смо одбацили јесте тај да Човеку суде његови преци да ли успева да поштује њихове стандарде исправног и погрешног. Човек има обичај да гледа у небо иако зна да тамо нема шта да се види. Пре катастрофе, гледајући у небо могли смо добити информације о добу дана, о томе у којем се правцу крећемо, о временским приликама, и тако даље. Али након катастрофе, гледати у небо је бесмислено, навика која више нема смисла. Наведени одломак изазива сумњу да је навика угледања на моралне принципе подједнако бесмислена.

Ова забринутост је повезана с једним од најстаријих питања у филозофији морала: зашто бити моралан? Који је разлог због којег бисмо се трудили да будемо добри момци? Неки верују да бити моралан има смисла једино уколико постоји Бог. Вилијам Крејг, на пример, тврди да „уколико се живот завршава у гробу, онда нема никакве разлике да ли смо га проживели као Стаљин или као светац [...]. Можете једноставно живети како год хоћете.“

Крејг претпоставља да сви разлози потичу из нашег *личној инџереса*. Он претпоставља да имамо зашто да се бринемо за моралност само ако у томе има нечега за нас. Али друга могућност јесте да постоје *морални* разлози. Размислите о првом принципу добрих момака у роману *Луиџи*: Не једи људе. Савршено добар разлог за устручавање од убијања и једења људи јесте то што такав чин оставља ужасне искуствене последице на своје жртве. Исте ствари које на првом месту неко дело чине добрим или лошим такође формирају разлог за извршење (или устручавање од извршавања) тих дела.

Па ипак, уколико су ти лични интереси пожељни као разлози због којих се треба бринути о моралности у универзуму без Бога, таквих разлога има. У роману *Луиџи*, након сваког случаја у којем Човек застрани са пута добрих момака, Дечак престане да разговара с њим.

Ово је нарочито очигледно у ситуацијама када омане у помагању другима. Сваки Човеков морални преступ ослабљује, бар привремено, везу између њих двојице. Будући да управо та веза одржава Човека, дајући смисао његовом животу, он има непосредан, себичан разлог да се потруди да буде добар момак. Бити добар момак приближава га сину. Неуспех у томе да буде добар момак, одваја га од сина (и, ако је Дечак реч Божја, морални преступи одвајају Човека од Бога). У једној анализи романа *Луиџи* наводи се да нам роман пружа „искупљење у облику љубави између родитеља и детета – њихову жељу да буду добри, мада то не служи ничему“. Али жеља Човека и Дечака да буду добри има своју сврху: само они који теже да буду морални, способни су за љубав какву њих двојица деле. Жеља да будемо добри чини искупљење могућим.

Уопштено говорећи, разлог због којег бисмо из личних интереса водили рачуна о моралу у универзуму без Бога јесте то што нам морал омогућава да имамо смислене односе са другим људима, док нас морални преступи изолују једне од других. Екстремни неморал може донети значајну материјалну користи. Међутим, цена таквог неморала – чак и када је неоткривена – представља изолацију. Занимљиво је да Крејг спомиње баш Стаљина: „Уколико се живот завршава у гробу, онда нема никакве разлике да ли смо га проживели као Стаљин или као светац.“ Размотрите случај Стаљиновог живота, пред његов крај:

Њејова ојорченосиј, ѿараноја и сѣрах чине да је ѡешко замислиши било која друјој како жели да буде Сѣаљин. Хрушчов, који ја је ојисао као „болесној, сумњичавој“, зајисао је: „Мојао је да само ѿојледа човека и каже: ‘Зашио вам ѿојлед данас ѡолико луѡа?’; или: ‘Зашио се данас ѡолико окрефеѡе и избејаваше да ме ѿојледашје право у очи?’“ [...] Хрушчов је ѿриметио колико је био сѣрашно усамљен и колико му је ѡребало да има око себе људе све време: „Кад би се ујуѡро ѿробудио, одмах би ѿослао ѿо нас, било да нас ѿозове да ѿледамо филм, било да зајочне разјовор о нечему шио је мојло биѡи решено за два минуѡа, али он би ја развукао ѡако да шио дуже осѡанемо са њим.“

Људождери из романа *Луиџи* могу преживети, али ће за то платити високу цену. Окрећући леђа моралу, заувек су пресекли све праве везе с људима. Након што Човек убије канибала који је ножем претио да ће заклати Дечака, његови сапутници га скувају и поједу. Људи од којих су сачињени ови канибалистички чопори нису сами у физичком смислу, али су сами у много дубљем смислу. Раније сам поменуо да је Кант сугерисао

да је темељ морала спознаја да се личности разликују од пуких ствари по томе што оне прве имају унутрашњу вредност и достојанство које треба поштовати у сваком тренутку. *Луџи* нас учи цени занемаривања ове разлике: третирајући друге људе као обичне ствари, Човек ризикује да и сам постане обична ствар, предмет попут играчке пингвина из Дечаковог сна, ствар која наставља да иде даље, али без ваљаног разлога.

Ако је Бог проговорио, онда окренути леђа моралу ризикује отуђење од Бога. Добар разлог за моралност јесте приближавање Богу. У универзуму без Бога окретање леђа моралу представља ризик да се отуђите од остатка човечанства. Људи на овоме свету који су попут Стаљина или Бернија Медофа предодређени су за овај или онај пакао, само је питање да ли ће тај пакао бити привремен или вечан. У сваком случају, очигледно је нетачно тврдити да ако Бог не постоји, онда нема разлике у начину на који живимо.

Основна двозначност Божјег постојања остаје неразрешена у роману *Луџи*. Једна од поука романа јесте да одговор на питање да ли Бог постоји није толико важан колико се често сматра. Конкретно, питање је далеко мање релевантно за моралност и смисао него што многи верују. Кодекс добрих момака је директан, лако препознатљив и универзалан. Не припада искључиво некој одређеној верској традицији. Без обзира да ли Бог постоји или не, највреднија ствар на овом свету јесте љубав, а добар разлог за борбу за моралност је тај што је то једини начин да се постигне истинска љубав. Цена неморала је, на крају крајева, усамљеност.

Према хришћанству, најважнија заповест од свих јесте да волите Бога свим срцем. Ни Човек ни дечак не испуњавају ову заповест. Роман *Луџи* почиње са Човеком који се пита да ли ће имати прилику да шчепа Бога за врат и прокуне га. Завршава се тиме што Дечак одлучи да разговара са Човеком, а не са Богом. Према мерилима хришћанског морала, ни Човек ни Дечак не стоје нарочито добро. Исправан закључак који се може извући из овога јесте да је хришћански морал мањкав.

У једном тренутку у роману Илија сугерише да Дечак можда верује у Бога. Човек одговара да не зна у шта Дечак верује. Одговор на Илијино питање гласи да Дечак верује у хуманост. Борећи се да буде добар момак и испуњавајући своје велико обећање, Човек успева да одржи Дечакову веру у човечанство. Ова вера омогућава Дечаку да верује ветерану, због чега заузврат може постићи спасење – овоземаљско спасење, у виду смислене повезаности са другим људским бићима.

(С енглеској превео **Данило Лучић**)